

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Uitzending gemist?

Psychoanalyse ontmoet de tv

YASCO HORSMAN

Televisie is lange tijd buiten de radar gebleven van de psychoanalyse. Freud liet zich al vroeg inspireren door romanschrijvers (met name de Russen) en hun beschrijvingen van innerlijke conflicten, remmingen en ressentimenten en hij keek naar het theater van Sophocles en Shakespeare om psychische complexen te classificeren. Filmmakers als Hitchcock en filmtheoretici als Mulvey, Metz en Chion wendden zich tot de psychoanalyse om grip te krijgen op de fascinatie die van cinema uitgaat. Televisie, daarentegen, is nauwelijks onder de aandacht van analytici gekomen.

Misschien ligt dat aan de aard van het medium. Televisiekijken is te zeer vervlochten met het dagelijkse leven om daadwerkelijk op te vallen. Om een programma te bekijken hoeven we niet de publieke ruimte van het theater binnen te stappen of neer te zitten in de beschermende duisternis van de bioscoop. De televisie staat midden in de huiskamer en biedt verstrooiing, afleiding en tijdverdrijf. Zoals Anna McCarthy het benoemde in een baanbrekende studie: de meeste televisie is *ambient tv* (2001). De tv biedt sfeer, gezelligheid. Je kan erdoorheen praten (zoals vroeger) of tegelijkertijd facebooken, instagrammen of twitteren (zoals nu). In tegenstelling tot theater, de literatuur of film lijken tv-programma's niet uit te nodigen tot uitgebreide analyses. De tv staat aan. En is er altijd.

Daarnaast lijken televisieprogramma's een ander type verhalen te vertellen. Naast informatie en spelletjes biedt de tv ons vooral *series*, variërend van platte *soaps* tot

prestigieuze kostuumdrama's. In tegenstelling tot een theaterstuk, roman of film worden we tijdens het bekijken van een serie minder gedreven door nieuwsgierigheid naar de afloop. Een tv-serie werkt niet noodzakelijk naar een ontknoping toe, of een moment van catharsis. De meeste series stellen de oplossing juist eindeloos uit. Filmtheoretica Tania Modleski stelde daarom dat het kijkplezier dat we beleven bij tv verschilt van dat bij film. Als we bijvoorbeeld een soap volgen identificeren we ons niet met een specifieke hoofdpersoon, maar bekijken we een web van verschillende personages, en volgen we een netwerk van verschillende plotlijnen die elkaar telkens onderbreken, terwijl de ene onverwachte ontwikkeling de andere doet vergeten.

De opkomst van de DVD-boxsets, en van *streaming services* zoals Netflix heeft de praktijk van het tv kijken echter veranderd. Series worden niet meer bekeken tijdens een koffiepauze en onderbroken door reclameblokken, maar worden *ge-bingewatched* in nachtelijke sessies en uitgebreid besproken en geanalyseerd op websites en discussiefora. Tv-historicus Jason Mittell stelt dat daardoor de tv-kijker vooral een puzzeloplosser geworden is. Hedendaagse series lijken te spelen met de kijker, en raadsels aan te bieden.

Volgens Mittell gebeurde dat voor het eerst op een succesvolle manier in *Lost* (2004-2010), een serie over een onbewoond eiland, die de kijker een lange reeks raadselachtige clues aanbod over de aard van het eiland en de voorgeschiedenis van de personages, die intensief werden bediscussieerd op websites en in de media. Volgens Mittell leidde het succes van *Lost* tot de opkomst van wat hij 'complexe tv' noemt: series die de kijker verleiden met interpretatieve problemen, of een zelfbewuste narratieve structuur. De complexiteit van deze series verschilt van

die van romans, zo stelt Mittel. Waar de roman zich richt op de interioriteit van de personages, daar blijven complexe tv-series gefocust op de buitenkant. Een serie als *The Wire* (2002-2008) biedt ons bijvoorbeeld een realistische kijk op de drugsoorlog in Baltimore.

Maar het realisme is niet van een psychologische aard. *The Wire* toont geen diepgravende portretten van de centrale karakters, maar wil de dynamiek van organisaties en bureaucratieën in kaart brengen, en laten zien hoe procedures, wetten en protocollen de handelingen van de politie sturen, en welke ongeschreven regels en economische processen bepalen hoe in de onderwereld 'het spel' van de drugshandel wordt gespeeld.

Eenzelfde interesse in processen staat centraal in talloze andere series: of het nu gaat om politiek (als in *House of Cards* (2013 –)), drugshandel (in *Breaking Bad* (2008-2013) of de reclamewereld (in *Mad Men* (2007-2015))), telkens is het 'spel' belangrijker dan de spelers.

Om het in generaliserende lacaniaanse termen te stellen: waar roman, theater en film vragen om inleving, identificatie en projectie, daar lijken hedendaagse tv-series vooral geïnteresseerd in het symbolische: in netwerken, (ongeschreven) regels, processen. Tv-series nodigen ons uit om het spel dat de personages spelen te ontrafelen, te decoderen en voort te zetten in discussies, interpretaties en speculaties. Maar omdat onze verhouding tot het symbolische altijd wordt omgebogen door imaginaire processen lijken hedendaagse complexe tv-series, zoals *The Wire*, *Breaking Bad* en *House of Cards* ons ook personages te tonen die steeds verder 'lost in the game' raken, en hun grip op het spel kwijtraken op het moment dat hun ego's erin verstrengeld raken. In andere complexe series wordt het oplossen van puzzels steeds gecompliceerd door raadsels die bovennatuurlijk lijken, zodat elke realistische lezing dreigt om te slaan in een irrationele, paranoïde duiding, zoals in *Lost*, of bijvoorbeeld in het aloude *Twin Peaks* (1990-1991) (voor Mittel het oervoorbeeld van een

complexe tv-serie), waarin een zoektocht naar de dader van een moord eindigt in een angstvisioen over een incestueuze vader, wat in een lacaniaans perspectief natuurlijk de belichaming is van de paranoïde angst dat er een ander *achter* de Ander is, die aan de symbolische touwtjes trekt.

Het duidelijkste recente voorbeeld van een serie waarin een focus op het symbolische zijn eigen paranoïde fascinaties oproept is *Mr Robot* (2015 –), een serie over een autistische hacker die juist vanwege zijn gebrek aan inlevingsvermogen in staat is om de symbolische werkelijkheid van computernetwerken te lezen en zo een samenzwering weet te onthullen. Net als in *Twin Peaks* neemt *Mister Robot* een paranoïde wending als de kijker (en het hoofdpersonage) geconfronteerd wordt met de raadselachtige figuur van Mr Robot, die een hallucinatie kan zijn van (spoiler alert!), wederom, de figuur van de incestueuze vader.

De serie toont daarmee dat een fascinatie met puzzels en symbolische systemen zijn eigen fantasma's oproept. Hierdoor laat ze misschien ook zien dat het succes van een tv-serie uiteindelijk draait om raadsels waarvan de oplossing ons blijft ontglippen. Op 18 november 2017 organiseert de Stichting Psychoanalyse en Cultuur een studiedag over dit thema met als titel *Oog om oog. Van Dexter tot Game of Thrones. Psychoanalyse en tv-series*, locatie Olympiaplein 2 te Amsterdam. Het volledige programma vindt u op de site van de Stichting Psychoanalyse en Cultuur: www.stichtingpsychoanalyseencultuur.eu.

Literatuur

- MCCARTHY, A. (2001). *Ambient Television: Visual Culture and Public Space*. Durham: Duke University Press.
- MITTELL, J. (2015). *Complex TV — The Poetics of Contemporary Television Storytelling*. New York: New York University Press.
- MODLESKI, T. (1982). The Search for Tomorrow in Today's Soap Operas. *Loving with a Vengeance. Mass-Produced Fantasies for Women*. New York: Methuen. 77-102.